

**Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет
Кафедра педагогіки та освіти**

**ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Випуск 8

Маріуполь – 2020

ББК 74.04к2
УДК 371.014.5(477)(06)

Освітній менеджмент: теорія і практика : зб. наук. праць / за заг. ред. Л.В. Задорожної-Княгницької. Маріуполь: МДУ, 2020. 148 с.

Члени редколегії:

Задорожна-Княгницька Л.В., докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри педагогіки та освіти Маріупольський державний університет

Восвутко Н.Ю., кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки та освіти Маріупольський державний університет

Мойсеєнко Р. М., кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки та освіти Маріупольський державний університет

Нетребя М. М., кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри педагогіки та освіти Маріупольський державний університет

Тимофєєва І.Б. кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки та освіти Маріупольський державний університет

Рецензенти:

Голюк О.А. – кандидатка педагогічних наук, доцентка, Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського.

Зайцева О.М. – кандидатка педагогічних наук, доцентка, Глухівський національний університет імені Олександра Довженка.

Рекомендовано до друку вченою радою факультету іноземних мов
Маріупольського державного університету
(протокол № 3 від 22 жовтня 2020 року)

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Анотація. У статті досліджено зміст поняття «здоров'язбережувальні освітні технології». Виокремлені типи здоров'язбережувальних технологій, зорієнтовані на формування в суб'єктів освітнього процесу здоров'язбережувальної та здоров'ярозвивальної компетентностей.

Ключові слова: здоров'язбереження, здоров'язбережувальні компоненти освітнього середовища, здоров'язбережувальні освітні технології, педагогічні технології.

Постановка проблеми. Декларація тисячоліття (2000) одним з пріоритетних напрямів розвитку світової спільноти передбачає забезпечення умов для здорового розвитку молодших поколінь. Європейська стратегія «Здоров'я і розвиток дітей і підлітків» (2003) головними пріоритетами практичної діяльності щодо здоров'язбереження називає зміну ставлення дорослих до процесу сприяння здоров'ю молодого покоління; реалізацію здоров'язбережувальних програм; створення та розвиток структур, діяльність яких спрямована на покращення здоров'я дітей і молоді [7].

Затвердження Глобальної стратегії ВООЗ із харчування, фізичної активності й здоров'я (2004) сприяло розвитку уявлень щодо ефективності первинної профілактики захворювань засобами освіти. Вказаний документ переконливо доводить, що найбільш ефективними у впровадженні знань зі здоров'язбереження є профілактичні програми і заходи, які реалізуються в системі освіти. Вказані міжнародні документи та сучасні наукові дослідження підтверджують, що питання первинної профілактики порушень здоров'я в освіті розглядаються як пріоритетний напрям здоров'язбереження, як найбільш ефективні засоби формування та збереження здоров'я дітей в умовах інтенсифікації навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «освітні технології» досліджувалося багатьма вченими, серед них такі, як Б. Бархаєв, В. Беспалько, С. Гончаренко, Н. Корсунська, Т. Назарова, А. Нісімчук, О. Падалка, Г. Селевко, І. Смолюк, О. Шпак. Однак, у психолого-педагогічній літературі одночасно функціонує поняття «педагогічні технології», яке деякі вчені ототожнюють із вищезазначеним. Разом з тим, більшість вчених вважають, що ці поняття необхідно розмежовувати. Перше відображає загальну стратегію розвитку освіти, а друге – вивчення, розроблення і системну реалізацію принципів організації навчального процесу на основі новітніх досягнень у галузі педагогіки, психології, теорії управління та менеджменту, інформатики, соціології тощо, що підвищують ефективність навчально-виховного процесу.

Останнім часом педагогічні технології досліджуються в контексті здоров'язбереження. Наприклад, Л. Тихомірова розглядає здоров'язбережувальні технології як «якісну характеристику освітніх технологій» [4, с. 8]. Такої ж точки зору дотримується А. Мітєєва і додає, що поняття «здоров'язбережувальні освітні технології» характеризуються поєднанням у педагогічній діяльності вчителя таких принципів, прийомів та методів, застосування яких поряд із традиційними технологіями навчання і виховання, наділяє їх ознакою здоров'язбереження. Дослідниця вбачає схожість цих технологій із профілактичними технологіями в медичній галузі (вакцинація дітей, виокремлення медичних груп ризику), але підкреслює, що головне спрямування здоров'язбережувальних технологій – це навчання учнівської молоді здорового способу життя. У зв'язку з цим визначає головну сутність названих технологій, як «цілеспрямоване виховання культури здоров'я учнів, здібності й уміння піклуватися про власне здоров'я, духовне і тілесне благополуччя» [4, с.8].

На думку І. Єрохіної, яку цитує В. Горащук, здоров'язбережувальні технології – це поєднання вчителем таких форм, засобів і методів навчання і виховання учнів, завдяки яким досягається оптимальний рівень психічного, фізичного, соціального та етичного благополуччя людини [6, с. 165].

Особливий інтерес становить визначення М. Смірнова: «Під здоров'язбережувальними освітніми технологіями, в широкому сенсі, можна розуміти всі ті технології, використання яких у освітньому процесі приносить користь здоров'ю учнів. Якщо ж ЗОТ пов'язувати з вирішенням вужчої, здоров'яхоронної задачі, то до здоров'язбережувальних будуть належати педагогічні прийоми, методи, технології, які не завдають прямої чи опосередкованої шкоди здоров'ю учнів і вчителів, забезпечують їм безпечні умови перебування, навчання і праці в навчальному закладі» [11, с. 67].

О. Ващенко, С. Свириденко [3] характеризують здоров'язбережувальні технології як такі, що передбачають створення безпечних, сприятливих для збереження здоров'я, умов перебування учнів у школі за рахунок оптимального співвідношення навчального та фізичного навантаження. Дослідниці уточнюють, що застосування здоров'язбережувальних технологій передбачає раціональну організацію виховного процесу завдяки дотриманню гігієнічних норм, а також урахуванню індивідуальних, вікових і статевих особливостей дітей.

Співзвучним цьому вважаємо тлумачення науковцями поняття «здоров'язбережувальне освітнє середовище». Деякі дослідники (І. Чупаха, А. Мітєєва, С. Серіков та ін.) розглядають здоров'язбережувальне освітнє середовище як сукупність антропогенних, природних, культурних чинників, що спрямовані на задоволення людиною власних потреб, здібностей і можливостей здоров'язбереження.

Аналіз підходів до визначення досліджуваного поняття вказує на те, що здоров'язбережувальні технології базуються не тільки на реалізації відповідних санітарно-гігієнічних заходів, а також на застосуванні інноваційних психолого-педагогічних прийомів і методів. Свідченням цього слугують дані про

особливості впровадження здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів. Це, своєю чергою, дає підстави оцінити переваги окремих традиційних та інноваційних технологій навчання з позиції здоров'язбереження школярів.

Мета – дослідити зміст поняття «здоров'язбережувальні освітні технології».

Виклад основного матеріалу дослідження. З початку 90-х років ХХ століття у країнах СНД упроваджуються чотири напрями реалізації здоров'язбережувальних технологій в освіті: 1) освітній: містить розробку, реалізацію й оцінку ефективності програм гігієнічного навчання і виховання; 2) інформаційний: використання сучасних комунікаційних методів і технологій; 3) консультативно-оздоровчий: безпосереднє надання учням, батькам, педагогам медичної допомоги та профілактичних послуг; 4) координаційний: узгодження здоров'язбережувальної діяльності державних органів, неурядових установ, засобів масової інформації, громадських організацій, комерційних структур, зусилля яких спрямовані на реалізацію програм зміцнення здоров'я) [1].

Метою діяльності шкільних служб є: відстеження і корекція якісних змін у фізичному, психічному і соціальному розвитку учнів; упровадження психологічних, фізіологічних і валеологічних знань у практику школи; науково-методична допомога вчителям у реалізації технологій здоров'язбереження з метою підвищення ефективності реалізації змісту і способів педагогічного процесу [2, с. 135].

За характером діяльності здоров'язбережувальні технології можуть бути як окремі (вузькоспеціалізовані), так і комплексні (інтегровані). За напрямом діяльності серед окремих здоров'язбережувальних технологій розрізняють такі: медичні (технології профілактики захворювань; корекції і реабілітації фізичного здоров'я; санітарно-гігієнічні); освітні, що сприяють здоров'ю; соціальні (технології організації ЗСЖ; профілактики і корекції девіантної поведінки); психологічні (технології профілактики і психокорекції психічних відхилень особистісного та інтелектуального розвитку) [10].

Базова класифікація здоров'язбережувальних технологій, розроблена М. Гончаренко, що поміж основних виокремлює здоров'язбережувальні освітні технології, під якими розуміє застосування психолого-педагогічних методів і прийомів, спрямованих на здоров'язбереження дітей і підвищення ефективності навчально-виховного процесу) [5, с. 33].

Зміст здоров'язбережувальних технологій визначають основні здоров'язбережувальні компоненти освітнього середовища: змістовий (передбачення змістом навчальних дисциплін вивчення елементів здоров'язбереження); аксіологічний (формування ціннісних орієнтацій на здоров'я як найвищу життєву цінність); гносеологічний (формування системи наукових знань про основи здоров'я, практичних умінь і навичок ведення здорового способу життя, безпечної поведінки у соціумі); екологічний (усвідомлення єдності людини і природи, залежності здоров'я людини від екологічного стану довкілля, формування ціннісного ставлення людини до природи); емоційно-вольовий (формування стійкої емоційної поведінки, таких

якостей особистості, як: організованість, відповідальність, обов'язок, честь, гідність); фізкультурно-оздоровчий (формування фізичних якостей і високих адаптаційних можливостей організму засобами системи фізичних вправ і спортивних тренувань, підвищення рухової активності та загартовування організму); діяльнісний (дотримання режиму харчування, правильне чергування праці та відпочинку, попередження шкідливих звичок, функціональних порушень та захворювань) [11, с. 81].

О. Ващенко виділяє такі типи здоров'язбережувальних технологій: здоров'язбережувальні: технології, що створюють безпечні умови для навчання та праці та ті, що сприяють вирішенню завдань раціональної організації виховного процесу, відповідності навчального та фізичного навантажень можливостям людини; оздоровчі: технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я, підвищення ресурсів здоров'я; технології навчання здоров'ю: гігієнічне навчання, формування життєвих навичок, профілактика травматизму, статеve виховання; виховання культури здоров'я: виховання особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, посиленню мотивації на ведення здорового способу життя [3, с. 3].

Узагальнення низки наукових розвідок дає можливість виокремити такі головні підходи до тлумачення дефініції здоров'язбережувальні технології»:

- індикатор якості освітніх технологій (О. Факторович, Л. Тихомірова, А. Мітєєва та ін.);
 - оптимальне поєднання традиційних технологій навчання з принципами, методами і прийомами, спрямованими на збереження здоров'я дітей (В. Кучма, М. Степанова, Н. Михайлова та ін.);
 - технології навчання здоров'я, здорового способу життя (І. Єрохіна, В. Бобрицька та ін.);
 - комплекс оздоровчо-фізкультурних і лікувально-профілактичних заходів (І. Чупаха, М. Валєтов, А. Вірабова, М. Коржова, К. Оглобліна, О. Скородумова та ін.);
 - створення сприятливого для здоров'я освітнього середовища (М. Смірнов, В. Сонькін, О. Петров, О. Ващенко, С. Свириденко та ін.);
- забезпечення навчання і виховання з урахуванням індивідуальних, вікових і психофізіологічних особливостей учнів (Т. Ахутіна, Ю. Науменко та ін.) [8, с.157].

Отже, здоров'язбережувальні технології – це системний метод програмування цілей, конструювання змісту, прийомів, засобів навчання й виховання, спрямованих на підвищення рівня індивідуального здоров'я дітей і підлітків, формування в них життєвих навичок та створення здоров'язбережувального освітнього середовища в школі за умов здійснення моніторингу стану здоров'я учнів [1, с. 9-10].

Проаналізуємо розроблені вітчизняними і зарубіжними дослідниками класифікації здоров'язбережувальних технологій. У цьому контексті значущою є класифікація, розроблена О. Іоновою й Ю. Лукьяновою. Дослідники схиляються до думки, що основними групами здоров'язбережувальних технологій є: «технології організації навчального процесу, технології організації пізнавальної

діяльності учнів, технології виховної роботи, предметні технології тощо» [9, с. 3].

О. Ващенко і С. Свириденко виокремлюють такі типи здоров'язбережувальних технологій:

1) здоров'язбережувальні технології (організація оптимального рухового режиму, забезпечення раціонального харчування, вітамінотерапія, диспансеризація дітей і підлітків, проведення профілактичних щеплень, профілактика інфекційних захворювань);

2) оздоровчі технології (фізіотерапевтичні (масаж, ароматерапія, фітотерапія), загартування, гімнастика);

3) технології навчання здоров'я (включення знань про здоров'я в інші шкільні предмети, організація факультативів, внесення предметів здоров'язбережувального циклу у варіативну частину навчального плану);

4) виховання культури здоров'я (проведення позакласних заходів і годин спілкування зі здоров'язбережувальної тематики, конструювання стійких мотивацій до здорового способу життя, формування ціннісного ставлення до свого здоров'я та здоров'я навколишніх) [3, с. 32].

Заслуговує на увагу класифікація здоров'язбережувальних технологій, запропонована М. Гончаренко та С. Лупаренко. Автори виділяють типи названих технологій, а саме:

- медико-гігієнічні (дотримання санітарно-гігієнічних норм, надання повноцінної медичної допомоги суб'єктам навчально-виховного процесу тощо);

- фізкультурно-оздоровчі технології (загартовування, розвиток в учнів сили, швидкості, гнучкості, витривалості);

- екологічні здоров'язбережувальні (підвищення рівня духовно-етичного здоров'я учнів, формування у них екологічної свідомості та прагнення до збереження навколишнього середовища);

- технології забезпечення безпеки життєдіяльності (дотримання правил пожежної безпеки, охорони праці, цивільної оборони тощо);

- лікарсько-оздоровчі технології (реалізація принципів лікувальної педагогіки та лікувальної фізкультури);

- соціально-адаптуючі й особистісно розвивальні технології (упровадження у навчально-виховний процес програм соціальної та сімейної педагогіки, соціально-психологічних тренінгів для вчителів, учнів і їх батьків);

- здоров'язбережувальні освітні технології (застосування психолого-педагогічних методів і прийомів, спрямованих на здоров'язбереження дітей і підвищення ефективності навчально-виховного процесу) [5, с. 32-33].

Зазначимо, що всі згадані вище технології зорієнтовані на формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності завдяки зміцненню в них ціннісного ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших людей, розширенню бази знань про здоров'язбережувальну поведінку й удосконаленню умінь і навичок збереження індивідуального здоров'я.

Таким чином, впровадження здоров'язбережувальних технологій у освітній процес закладу загальної середньої освіти сприяє забезпеченню оптимальних умов для фізичного й духовного розвитку молодого покоління та

одночасному підвищенню рівня індивідуального здоров'я учнів і їх навчальних досягнень.

Узагальнення теоретичного і практичного досвіду дозволяє виокремити низку вимог до організації та здійснення освітнього процесу, зумовлених упровадженням здоров'язбережувальних технологій. Коротко охарактеризуємо найважливіші з них, а саме:

1. Здоров'язбережувальні технології базуються на гуманістичних засадах. Це потребує від учителя готовності до реалізації позиції «учитель-партнер» у процесі взаємодії з учнями.

2. Формуючи в школі здоров'язбережувальне освітнє середовище, слід ураховувати вікові особливості учнів, зокрема:

- для учнів початкової школи, з метою задоволення їх природної потреби в русі, необхідно розробити гнучкий розклад уроків і створити ігрові майданчики та рекреаційні зони;

- для учнів середньої школи доцільно обладнати лабораторії та майстерні, щоб забезпечити оптимальні умови для групової, пошукової та дослідницької діяльності на уроках і в позаурочний час;

- для старшокласників важливими є реалізація принципів профільного навчання, що обумовлює необхідність поповнення навчально-методичної бази шкільних кабінетів і активне залучення учнів до використання сучасних медіатехнологій та Інтернет-ресурсів.

3. Виробляти в учнів навички самооцінювання та самоконтролю. У зв'язку із цим важливо, щоб оцінці вчителя передувала обґрунтована самооцінка учня.

4. Дбаючи про цілісність навчально-виховного процесу, педагогічному колективу слід підтримувати взаємозв'язки із позашкільними дитячими закладами, а також активно залучати батьків до формування здорового способу життя молодого покоління.

Застосування здоров'язбережувальних технологій вимагає від педагогічного колективу школи високого рівня теоретичної та практичної підготовки, формування у вчителів ціннісних настанов до збереження власного здоров'я та здоров'я учнів, а також збагачення досвіду творчої здоров'язбережувальної педагогічної діяльності. Актуальність проблеми здоров'язбереження учнів спонукає до налагодження чіткої системи методичної роботи з підготовки вчителя до застосування здоров'язбережувальних технологій. Адже перед педагогічним колективом школи постає завдання не просто навчити дітей основ здоров'язбережувальної поведінки, а що важливіше, сприяти використанню одержаних знань у повсякденному житті, тобто виховувати в учнів потребу бути здоровим. Виокремлені типи здоров'язбережувальних технологій зорієнтовані на формування в суб'єктів освітнього процесу здоров'язбережувальної та здоров'ярозвивальної компетентностей завдяки зміцненню в них ціннісного ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших людей, розширенню бази знань про здоров'язбережувальну поведінку й удосконалення умінь і навичок збереження

індивідуального здоров'я на рівні духовного, соціокультурного й фізичного складників.

Висновки. Аналіз стану впровадження здоров'язбережувальних технологій у сучасній школі вказує на те, що потреба в здоров'язбережувальній спрямованості педагогічної діяльності спричинена об'єктивними обставинами, а саме: існуванням різних типів загальноосвітніх навчальних закладів (ліцеї, гімназії, авторські школи тощо) та модернізацією навчально-виховного процесу, що супроводжується ускладненням програм, збільшенням навчального навантаження учнів і підвищенням вимог до їх знань; оновленням стратегічної мети шкільної освіти і соціального замовлення держави, що вимагає виховання гармонійно розвиненої особистості з добре сформованими гігієнічними навичками і засадами здорового способу життя; визначенням людиноцентристського принципу пріоритетним серед принципів загальної середньої освіти; загрозливою тенденцією погіршення здоров'я дітей в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства.

Перспективи подальших пошуків бачимо у висвітленні особливостей організації оздоровчо-рекреаційної рухової активності дітей і підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Література

1. Апанасенко Г. Л. Аналітичні матеріали до формування концепції Державної програми «Здоров'я 2020: Український вимір». URL: http://apanasenko.at.ua/publ/analiticheskie_materialy_k_gos_programme_quot_zdorove_2020_ukrainskij_vymir_quot/1-1-0-9 (дата звернення: 17.07.2020).

2. Бабич В. І. Культура здоров'я як складова частина професійної підготовки майбутніх вчителів освітньої галузі “Фізична культура і здоров'я”. *Педагогіка, психологія та медико-психологічні проблеми фізичного виховання і спорту* : зб. наук. пр. / за ред. Єрмакова С. С. ; Харків. обл. відділення Нац. олімп. комітету України, Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2004. № 1. С. 134-139.

3. Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі. *Здоров'я та фізична культура*, 2006. № 8. С. 1-6.

4. Воронін Д. Є. *Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання* : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.07; Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2006. 20 с.

5. Гончаренко М. С., Лупаренко С.Є. Поняття «валеопедагогіка» та «педагогічна валеологія» у психолого-педагогічній літературі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : [науковий журнал]. Суми : СумДПУ, 2010. № 1 (3). С. 30-38.

6. Горашук В.П. *Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика)*. Луганск: Альма матер, 2003. 388 с.

7. Законодавство України щодо формування здорового способу життя у молодіжному середовищі. URL: <http://www.health.gov.ua/health.nsf/>

441242b97e1ad79cc125678d003fbbe2/83888b81f4673342c22569fb0041f52a?Open Document (дата звернення: 17.07.2020).

8. Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі: колективна монографія /за заг. ред. Л.М. Рибалко. Тернопіль : Осадца В.М., 2019. 400 с.

9. Іонова О.М., Лукьянова Ю.С. Здоров'язбереження особистості як психолого-педагогічна проблема. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: монографія за редакцією проф. С.С. Єрмакова. Харків: ХДАДМ, 2009. Вип. XXIII №1. С. 69-72.

10. Носко М.О., Гаркуша С.В., Воєділова О.М. *Здоров'язбережувальні технології у фізичному вихованні*: монографія. К. : СПД Чалчинська Н.В., 2014. 300 с.

11. Смирнов Н. К. *Здоровьесберегающие образовательные технологии в современной школе*: Методическое пособие. Москва : АПК и ПРО, 2002. 121 с.

УДК 159.99:373.3/.5.091.26

Воєвутко Н.Ю.,
Цехмістер О.М.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ МОНІТОРИНГУ ОСВІТНІХ ДОСЯГНЕНЬ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** В статті розглядаються питання моніторингу якості освіти. Обґрунтовано зв'язок між моніторингом і підвищенням ефективності освітнього процесу. Доведено, що моніторинг – це сучасний механізм управління якістю шкільної освіти, система інструментарію, що забезпечує оцінювання ефективності освітнього процесу, визначення подальших дій для його покращення.*

***Ключові слова:** контроль, моніторинг, освіта, розвиток ЗЗСО, якість освіти.*

Постановка проблеми. В умовах реформування національної системи освіти актуальними є проблеми педагогічної діагностики, оскільки неможливо досягти високого рівня навчальних досягнень учнів без прискіпливого контролю за ходом навчального процесу. Проблема оцінювання навчальних досягнень учнів і проблема оцінювання ефективності навчання пов'язані між собою. Шляхи розв'язання цих проблем — моніторингові дослідження. Основний зміст моніторингу полягає в одержанні інформації про стан освіти з метою прийняття управлінських рішень щодо переведення її на якісно новий рівень. Моніторинг якості освіти надає об'єктивну інформацію про дійсний стан освіти, надає можливість відкривати можливості для постійних продуктивних змін якості освіти. Проблема якості освіти є загальнодержавною, регіональною та локальною для кожного загальноосвітнього навчального закладу.

Актуальність здійснення моніторингу полягає у тому, що рівень вітчизняної освіти не відповідає світовим критеріям якості, тому дуже важливим в наш час є проведення досліджень у цьому напрямку.